

En julutställning i Nordiska Museet.

Till julen blef i rum 34, invid skråafdelningen, anordnad en tillfällig julutställning, omfattande julkärfvar och julhalmfigurer, julbockar, julkronor, julstjärnor, julbröd och brödstämplar m. m.

Utställningens syfte var, såsom lätt inses, det att väcka intresse för såväl återupplifvande eller fortsatt utöfning af våra gamla julseder som ock att egga till iakttagelser och uppteckningar af dessa gamla bruk samt insamlande af därtill hörande föremål. Ehuru några fotografier icke utställdes, bör detta utmärkta medel att åt framtiden bevara det, som hotar försvinna, vid antydda samlande ingalunda lämnas obeaktadt.

För den, hvilken önskar erhålla en mer vetenskaplig syn på utställningen, må här helt skematiskt den till grund för densamma liggande tanken påpekas. Denna var att visa vår folkliga, ursprungligen hedniska juls nära samband med en forntida skördehögtid. Har julen ock i kalendern, såsom Snorre Sturlason angifver, öfvertagit namnet af den hedniska midvinterfesten, så är det dock alldeles uppenbart, att den hämtat allra största delen af sin forntidsartade innebörd från den högtid, som firades inemot vinterns ingång efter fullbordad skörd och trösk. Ty med en skördehögtid står julen fortfarande inom folksed och folktro i ett innerligt samband såsom en förmedlare från skörden till det nya årets utsäde. Otvifvelaktigt har redan under slutet af hednatiden midvinterblotet haft en liknande roll, eftersom det heter, att det skedde för grodd eller gröda. Den döds-kult, som sedan en aflägsen forntid anknutit sig till julen, finner ock i julens ursprungliga egenskap af skördefest en fullt tillfredsställande förklaring. Äfven de döda skulle hafva sin anpart af skördens välsignelse, och hos ett flertal åkerbrukande folk är därför skördehögtiden samtidigt en fest för deras aflidna stamförvanter.

Se vi först på de utställda halmföremålen, finna vi i de tre »lyktnekarna» (sist skördade kärffvarna) från Värmland (se Fataburen 1908, s. 79) ett ojäfvigt vittnesbörd om ofvan antydda förhållande. Från skörden förvarades dessa till julen för att då utdelas såsom ett kraftmedel åt bo-

skapen. Otvifvelaktigt hafva, såsom af utomsvenska skördebruk framgår, de, eller säd från dem, fordom bevarats ända till sådden. Från dessa sist skördade kärfvar, i hvilka man ansåg sädesfältets makt, lif eller väsen innebo, leda de olika djurfigurerna af halm — julbockar, jultuppar o. s. v. — åtminstone till öfvervägande del sin härkomst. Deras innebörd och betydelse är densamma: de innesluta sädesfältets lifskraft. Ursprunglingen hafva därför också i dessa figurer alltid kornbärande ax ingått, ehuru de numera, när dessa gestalter längesen förlorat sin gamla betydelse, ofta försvunnit. Ännu ingår dock halm i regel i dessa bilder, äfven när de inhöljts i en utpynnad beklädnad af bomullsvadd.

Hän till ett likartadt upphof bör man påtagligen ock föra de af halm tillverkade julkronorna (se t. ex. Fataburen 1908, sid. 99), hvilka af allt att döma uppstått såsom mer dekorativa ombildningar af de sist skördade halmstrån, som man i många orter plägade fästa i stugutaket. De skördekransar af ax, som i åtskilliga trakter på kontinenten upphängas i taken, utgöra i så fall den förmedlande mellanlänken. Halmkronornas betydelse af fruktbarhetsfetischer intygas bland annat däraf, att man i åtskilliga orter å dem anbragt urblåsta ägg. Den ena utställda skånska kronan bär, i förbigående sagdt, i sin midt ett urblåst rapphönsägg. I ett eller annat landskap har det ock ännu till in i senare tid varit brukligt att hänga en dylik julkrona af halm öfver brudens plats vid bröllopsbordet. Deras plats var eljest, likasom äfven de af trä tillverkade fågelbildernas, i regel ofvanför matbordet i hvardagsstugan. Någon gång torde de äfven i vårt land, likasom i Danmark, hafva hängts öfver barnet i vaggan.

Äfven de nyssnämnda tak-hängfåglarna, kallade tuppar, pelikaner, dufvor (se Fataburen 1908, sid. 83 ff.), stå påtagligen i en mer eller mindre nära släktskap med det i den sista kärfven inneboende äringsväsendet, vare sig de härstamma från den af halm bildade, flerstädes i Europa i taket upphängda skördetuppen (hos oss jultuppen) eller kanske fastmer från en annan ännu äldre vegetationsfågel. Dylika af trä ganska konstrikt förfärdigade fågelbilder förekomma i utställningen i ett flertal exemplar.

Vända vi oss nu till de många utställda brödafgjutningarna, möter oss äfven där ett påtagligt samband mellan skörden och julen samt genom den med sådden. De till skördehögtiden gräddade skördekakorna, hvilka ofta bakades af alla de sädeslag som skördats, förete mycken likhet med de till julen bakade såkakorna, och det synes i hög grad antagligt, att dessa sistnämnda ursprungligen äro skördekakor, bakade af säd från den eller de sist skördade kärfvorna. Endast sålunda komma de till sin fulla betydelse. Beträffande såkakorna, äfven kallade plogkakor eller vårkakor (se Meddelanden från Nordiska Museet 1903, sid. 235 ff.), rådde ännu inpå förra århundradet den regeln, att de skulle tillredas af den vid baket sist kvarblifna degen, hvilken ansågs kraftigast (jfr sista kärfvorn). Man spådde ock af deras jäsning om det ingående årets fruktbarhet. Efter julen förvarades kakan i sädeslåren, och när vårarbetet begynte, utdelades hon åt plöjaren och dragdjuren, medan en del, hälst sista biten, blandades i utsädet och sålunda kraftgivande återbördades åt åkern, hvarifrån den kommit. Stundom klöfs vid denna ceremoni brödet mot själfva plogbillen.

I kristnad form framtråda såkakorna såsom kors, och den hedniska plöjningsceremonien har, när det gäller dessa, ofta utbytt mot den seden, att korset efter julen skänktes åt den förste tiggaren, som besökte gården. Samband med denna sed torde flera af de stora 1600-tals brödstämplarna från Stockholm äga. Ett favoritmotiv å dessa är nämligen, såsom de utlagda exemplaren visa, Lasarus vid den rike mannens bord (se t. ex. Meddelanden 1903, sid. 265). De med dessa stämplor framställda bröden, sannolikt af honungs- eller senare sirapsdeg, synas hos stadsbefolkningen hafva trädt i stället för allmogens gamla kultbröd. Till och med de jämförelsevis unga marsipan- och sockerdegsformarna från Stockholm och Örebro anknyta sig till gamla folkliga motiv och förete mer eller mindre fornartade vegetations- och fruktbarhetssymboler, om ock i regel af tysk karaktär. Att äfven stadsbagarnas prydliga och välarbetade kakstämplar dock, åtminstone ofta, förfärdigades i Sverige framgår däraf, att en af de utställda stämplarna visar svenska riksvapnet med pfalziska vapnet såsom midtsköld, en annan en ryt-

tare, sannolikt ämnad att föreställa Karl XI, med sveavapnet. En svensk konung har påtagligen här trädt i stället för den gamle »skimmelryttaren», hvilken hos vårt folk eljest representeras af St Staffan. Utom nu nämnda julbröd fanns en hel del andra, såsom julkusar, julbockar, jultuppar och julhönor, julgaltar o. s. v. utställda.

Vi återkomma till sist än en gång till julbocken, hvilken vi redan mött framställd såväl i halm som bröd. Denne uppenbarar sig, såsom bekant, under julen ock såsom en verkligt lefvande varelse, i det att någon utkläder sig till en fantastisk bock. Utställningen visar ett par vid dylik förklädnad använda bockhufvuden af trä, det ena från Bleking, det andra från Värmland, samt dessutom ett helt enkelt af en kvast åstadkommet sådant. Denna senare metod användes i flera landskap. I förbigående må nämnas att på ett eller annat håll, såsom t. ex. Värmland, äfven jultuppens roll utförts af en förklädd person.¹ Med dessa rituella djurgestalter bocken och tuppen och deras vederlikar stå vegetations- och äringsdämonerna på gränsen till sådana vegetationsgudomligheter, som möta oss i t. ex. Osiris, Attis och Dionysos och sannolikt delvis äfven såväl Oden och Frö som Tor. En dylik årsvegetationens gud torde det ock vara, som lämnat material eller anledning till den »hästarnas skyddspatron», hvilken i den kristna kalendern bär den förste martyrens namn. Till dennes, »Sankte Staffans», samt »heliga tre konungars» uppträdande hörde bland de utställda föremålen trenne s. k. julstjärnor samt några andra föremål.

N. E. H.

¹ Meddeladt af amanuens N. Keyland.

Uppsala domkyrkas silfverkammare.

L iksom de flesta andra kyrkor af betydighet för ett lands historia äger Uppsala domkyrka en skattkammare, dit man sammanfört särskildt föremål af större materielt värde. Förvånansvärdt få sådana från medeltiden finnas dock här, de märkligaste härröra från Vasatiden, särskildt från de äldre Vasakonungarna, som i kyrkan hade valt sig grafplatser och låtit smycka dem med ovanligt rika mo-